

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IMITATSION MUHITLARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Xolmirzayeva Marjona Akbarovna

Termiz davlat pedagogika instituti Magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20378801>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida imitatsion (modellashtirilgan) muhitlardan foydalanishning psixologik va pedagogik asoslari tadqiq etiladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning sensor-motor hamda kognitiv rivojlanish xususiyatlari, o'yin va ta'lim faoliyatining o'zaro sintezi tahlil qilinadi. Muallif magistrant nigohi bilan imitatsion texnologiyalarning an'anaviy ta'lim inqirozlariga yechim bo'la olishi borasidagi shaxsiy qarashlari va amaliy tavsiyalarini bayon etadi.

Kalit so'zlar: imitatsion muhit, kichik maktab yoshi, kognitiv rivojlanish, yetakchi faoliyat, virtual reallik, pedagogik modellashtirish, subyekt-subyekt munosabati.

Bugungi kun boshlang'ich ta'limi oldida turgan eng katta muammo — bu “raqamli avlod” (Generation Alpha) bolalarining diqqatini jalb qilish va ularda fundamental ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bugungi o'quvchi axborotni kitob sahifalaridagi statik matnlardan ko'ra, dinamik va interaktiv muhitlardan tezroq qabul qiladi. Bu vaziyatda ta'lim tizimiga imitatsion muhitlarni (simulyatsiyalar, ta'limiy o'yinlar, virtual laboratoriyalar va rolli modellar) olib kirish shunchaki zamonaviy tendensiya emas, balki psixologik-pedagogik zaruriyatdir.

Muammoning psixologik asoslari: bolaning ichki dunyosi va o'yin

Kichik maktab yoshidagi (6-10 yosh) bolaning ruhiyati o'tish davrini boshdan kechiradi. L.Vigotskiy, J.Piaje va D.Elkonin kabi gigant psixologlarning ta'kidlashicha, bu davrda o'yin faoliyati o'z o'rnini o'qish faoliyatiga bo'shatib bera boshlaydi. Biroq, bu o'yin butunlay yo'qoladi degani emas.

Imitatsion muhitlar aynan mana shu o'tish davrini yumshoq va samarali qilishga xizmat qiladi:

Kognitiv rivojlanish (J.Piaje konsepsiyasi): bu yoshdagi bolalarda tafakkur hali aniq operatsiyalar (concrete operations) bosqichida bo'ladi. Ya'ni, ular mavhum tushunchalarni (masalan, matematika yoki tabiat qonuniyatlarini) ko'z bilan ko'rib, ushlab yoki harakat qildirib ko'rmasalar, to'liq anglay olmaydilar. Imitatsion muhit mavhumlikni vizuallashtiradi.

Diqqat va motivatsiya inqirozi: An'anaviy darslardagi “tinch o'tir va tingla” formati bolaning irodaviy diqqatini tezda charchatadi. Simulyatsion o'yinlarda esa bola jarayonning markazida (subyekt sifatida) bo'ladi, bu esa ichki motivatsiyani (intrinsic motivation) uyg'otadi.

Pedagogik asoslar: “Xatosiz” tajriba maydoni

Pedagogik nuqtai nazardan imitatsion muhit — bu xavfsiz va boshqariladigan laboratoriyadir. Bola real hayotda qimmatga tushishi yoki xavfli bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlarni bu yerda bema'lol sinab ko'radi.

Pedagogik komponent	An'anaviy muhit	Imitatsion muhit
Xato qilish huquqi	Qo'rquv, past baho olish xavfi	Tajriba, qayta urinish imkoniyati
O'quvchi roli	Passiv tinglovchi	Aktiv ijrochi
Aloqa tezligi	Kechikkan (Tekshirilgan daftarlar orqali)	Lahzali (Instant feedback)

Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun tabiiy fanlar darsida ekotizimni o'rganishni tasavvur qiling. Doskadagi rasm yordamida o'rmon hayotini tushuntirgandan ko'ra, bolaga virtual simulyatorda “agar bo'rilar kamaysa, quyonlar ko'payadi va o'tlar kamayadi” degan zanjirni o'z qo'li bilan modellashtirishga imkon berish — pedagogik jihatdan interaktivlikning eng oliy cho'qqisidir.

Ushbu muammoni tadqiq qilar ekanman, men ta'lim tizimidagi bir paradoksga e'tibor qaratmoqchiman. Biz bolalarni maktabda “gadjetlardan uzoqroq bo'lishga” chaqiramiz, lekin uylariga borishganda ular baribir raqamli dunyoga sho'ng'ishadi.

Muammo texnologiyada emas, muammo biz — pedagoglarning ushbu texnologiyalardan qanday foydalanayotganimizda.

Mening shaxsiy konseptual yondashuvim shundan iboratki: boshlang'ich ta'limda imitatsion muhit bu — “kompyuter o'yini” emas. U — metodik maqsadga yo'naltirilgan, bolaning hissiy intellektini (IQ) hamda mantiqiy fikrlashini rivojlantiruvchi didaktik ko'prikdir.

Agar biz ta'limni imitatsion shaklga o'tkazsak, o'quvchida “Meni majburlashyapti” degan psixologik to'siq yo'qoladi va u “Men o'ynayapman, demak, men erkinman” degan ichki xotirjamlik bilan fanni o'zlashtira boshlaydi. Biroq, bu yerda “pedagogik me'yor” tushunchasi juda muhim. Raqamli simulyatsiyalar bolaning real ijtimoiy muloqotini (tengdoshlari bilan jonli suhbatni) butunlay almashtirib qo'ymasligi shart.

Boshlang'ich sinflarda imitatsion muhitlarni joriy qilish bo'yicha quyidagi bosqichli modelni taklif etaman:

1. Hissiy tayyorgarlik (Kirish): dars boshida muammoli vaziyatni jonli rolli o'yin orqali sahnalashtirish.

2. Raqamli simulyatsiya (Asosiy qism): o'quvchilar planshet yoki interaktiv doskada jarayonni (masalan, suvning aylanish harakatini) o'zlari boshqarib ko'rishadi.

3. Refleksiya (Yakun): olingan virtual tajribani real hayot bilan bog'lash (“Uyingizda suvni qanday tejashingiz mumkin?”)

Boshlang'ich ta'limda imitatsion muhitlardan foydalanishning psixologik-pedagogik poydevori bolaning tabiatiga, uning dunyoni anglash usullariga asoslangan. Biz bolani majburlab o'qitish davridan o'tdik, endi uni qiziqtirib, jarayonning ichiga olib kirish davrida yashayapmiz. Imitatsion muhitlar — kichik maktab yoshidagi bolalarda mustaqil fikrlash, kreativlik va muammolarni hal qilish (problem-solving) ko'nikmalarini shakllantirishda eng samarali zamonaviy instrumental baza hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Vigotskiy L. S. "Pedagogik psixologiya". - T., 2012.
2. Piage J. "Rech i mishlenie rebyonka". - M., 2008.
3. Elkonin D. B. "Psixologiya igri". - M.: VLADOS, 1999.
4. Zamonaviy ta'lim resurslari va elektron darsliklar portallari ma'lumotlari.
5. Tojiyev Yo. va boshqalar. O'zbek tili o'qitish metodikasi. - Toshkent, 2020.
6. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. - Toshkent, 2019.
7. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining Milliy o'quv dasturi. Uzedu.uz
8. Mirzaboyeva D, Makhsudova O. Developing communicative competence of primary school pupils through interactive methods. – 2025.
9. Qamchiyeva Z. Communicative Language Teaching: Effectiveness in the Modern Classroom. – 2025.
10. Alimatova S. Impacts of Communicative Competence on Second Language Acquisition and Improving Speaking Skills. 2024.

11. UNESCO. Education for Sustainable Development: Learning Objectives. Paris, UNESCO Publishing, 2017.
12. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass. OECD Publishing, 2019.
13. O'zbekiston Respublikasi Oliy va umumiy o'rta ta'lim vazirligi. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. Toshkent, 2021.
14. Turaqulova, G., Xasanboeva, O. Pedagogika. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2019.
15. Yuldashev, J., Hasanov, S. Pedagogik kompetensiyalar va ularni shakllantirish texnologiyalari. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.
16. To'raqulov, E. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
17. Shodmonov, Z., Qodirova, F. Pedagogik psixologiya. Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2020.